

Η «μάστιγα» του σχολικού εκφοβισμού σε συνθήκες νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης. Ιδεολογική διαχείριση – εμπορευματοποίηση ενός δομικού προβλήματος και διαφαινόμενοι κίνδυνοι

Ηλίας Δασκαλάκης

Τα τελευταία χρόνια, σύμφωνα με έρευνες, τα περιστατικά bullying και σχολικής βίας αυξάνονται και στη χώρα μας, η οποία μέχρι το 2000 δεν παρουσίαζε ανάλογο πρόβλημα.

Οι θέσεις που ακολουθούν αφορούν πλευρές του θέματος που, κατά την άποψή μας, δεν έχουν τύχει της απαραίτητης προσοχής στον δημόσιο διάλογο που διεξάγεται. Οι θέσεις αυτές οργανώνονται στη βάση πέντε αξόνων/διαστάσεων, που περιγράφω παρακάτω με συντομία:

Ο πρώτος άξονας αναφέρεται στις κοινωνικές συνθήκες των τελευταίων δεκαετιών που πιθανότατα συνδέονται με την επίταση των φαινομένων σχολικής βίας διεθνώς. Οι συνθήκες αυτές εκφράστηκαν από τη δεκαετία του 1980 και μετά, από τις λεγόμενες νεοφιλελεύθερες πολιτικές και οδήγησαν στην αύξηση του οικονομικού και κοινωνικού περιθωρίου, της βίας και της εξαθλίωσης.

Μια δεύτερη διάσταση του θέματος αναφέρεται στην εμπορευματοποίηση του τρόπου αντιμετώπισης του προβλήματος. Η γενικευμένη εμπορευματοποίηση που χαρακτηρίζει την εποχή μας διεισδύει και στα προγράμματα αντιμετώπισης και πρόληψης της σχολικής βίας που παίρνουν τα χαρακτηριστικά εμπορεύματος και συνδέονται με τα συμφέροντα επαγγελματικών κατηγοριών που σχετίζονται με τη δημιουργία και την εφαρμογή τους.

Ο τρίτος άξονας αναφέρεται στην ανάγκη εντοπισμού των ιδιαιτεροτήτων που το πρόβλημα παρουσιάζει στη χώρα μας. Κεντρικής σημασίας, από την άποψη αυτή, είναι το γεγονός ότι τόσο ο λόγος περί σχολικού εκφοβισμού όσο και τα προγράμματα αντιμετώπισης και πρόληψης είναι εισαγόμενα. Έχουν αναπτυχθεί σε άλλες χώρες και εκφράζουν τα δικά τους προβλήματα. Στο σημείο αυτό τίθεται ένα ζήτημα αναφορικά με την καταλληλότητα αυτών των προγραμμάτων για τη χώρα μας.

Ο τέταρτος άξονας συνδέεται άμεσα με τον προηγούμενο. Αν ο σχολικός εκφοβισμός δεν είναι παρά ένα περιθωριακό φαινόμενο στο ελληνικό σχολείο, ο παροξυσμικός λόγος που τελευταία αναπτύσσεται γύρω από αυτόν εγείρει δύο σημαντικά ζητήματα: από τη μία δημιουργεί εύλογα ερωτήματα για τους

λόγους που το bullying παρουσιάζεται ως έντονο και γενικευμένο φαινόμενο, ενώ από την άλλη δημιουργεί την ανάγκη να αναρωτηθούμε για τους πιθανούς κινδύνους που ο λόγος αυτός ελλοχεύει, στο βαθμό που διαμορφώνει συνθήκες δημιουργίας ενός επικίνδυνου ψυχολογικού κλίματος ανασφάλειας και καχυποψίας που μπορεί να δηλητηριάσει τις σχέσεις μέσα στο σχολείο.

Μια τελευταία διάσταση στην οποία θα αναφερθούμε αφορά στις ευρύτερες ιδεολογικές διαστάσεις του θέματος. Είναι φανερό ότι στην αντιμετώπιση τις σχολικής βίας εμπλέκονται ποικίλα κίνητρα, συμφέροντα, επιδιώξεις και σκοπιμότητες που παρεμποδίζουν μια νηφάλια προσέγγιση του προβλήματος. Ανεξάρτητα από αυτά, ο λόγος περί σχολικής βίας εντάσσεται, στις παρούσες συνθήκες, στη γενικότερη τάση ιδεολογικής οικειοποίησης των πολιτικών επιδιώξεων και προταγμάτων των ριζοσπαστικών δυνάμεων της δεκαετίας του 1970, που αναπτύσσεται από τις σημερινές κυρίαρχες κοινωνικές δυνάμεις και της αξιοποίησής τους προς όφελος των δικών τους συμφερόντων.

Αφετηρία του σχετικού προβληματισμού αποτέλεσε η μεγάλη προβολή που τελευταία έχει δοθεί στο θέμα. Μια νέα μόδα, ένα νέο εμπόρευμα που πουλάει στα Μ.Μ.Ε., μια νέα απειλή και ένας νέος φόβος που έρχεται να προστεθεί στους τόσους άλλους, της εγκληματικότητας, των μεταναστών που μας «απειλούν», της οικονομικής κατακρήμνισης, της αβεβαιότητας για το μέλλον.

Και τίθεται το ερώτημα: υπάρχει πρόβλημα βίας στο ελληνικό σχολείο και μάλιστα στην έκταση και στην ένταση που τελευταία προβάλλεται; Το 2000 το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο διαπίστωνε πως δεν υπάρχει σοβαρό πρόβλημα (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 2000). Λίγα χρόνια μετά, η Ελλάδα εμφανίζεται σε έρευνα να έχει οξύ πρόβλημα και να βρίσκεται στην 4^η θέση πανευρωπαϊκά («Η Ελλάδα στην 4η θέση πανευρωπαϊκά στον σχολικό εκφοβισμό», 2014). «Σύμφωνα με στοιχεία που παρουσίασε ο Σουηδός καθηγητής Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο του Μπέργκεν Dan Olweus, σε μία ημερίδα με θέμα τη σχολική βία και το σχολικό εκφοβισμό, ανακοινώθηκε ότι η Ελλάδα κατέχει την 4η θέση ανάμεσα σε 41 χώρες παγκοσμίως σε φαινόμενα ενδοσχολικής βίας» (Μόσχα, 2015). Στην «ευρωπαϊκή έρευνα για το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού», που διεξήχθη στο πλαίσιο του project «ευρωπαϊκή καμπάνια κατά του σχολικού εκφοβισμού» με συντονιστή το «Χαμόγελο του παιδιού», ανάμεσα σε έξι χώρες η Ελλάδα κατέχει υψηλή θέση στο bullying (Europe's Antibullying Campaign, 2012).

Κατά τη γνώμη μας, η όλη συζήτηση για το bullying, το σχολικό εκφοβισμό και τη σχολική βία είναι εισαγόμενη. Πρόκειται για ένα μεγάλο πρόβλημα που συναντάμε σε κάποιες από τις μητροπόλεις του σύγχρονου καπιταλισμού και σχετίζεται με τις συνθήκες απανθρωποποίησης που υπάρχουν στις περιοχές αυτές.

Ο λόγος όμως περί σχολικής βίας και η εφαρμογή προγραμμάτων για την αντιμετώπισή της δε μένουν στο επίπεδο της απλής μίμησης, χωρίς σημασία και συνέπειες. Μια άκαιρη και ακατάλληλη εφαρμογή τέτοιων προγραμμάτων, χωρίς την κατάλληλη προετοιμασία, μια προσπάθεια που δε θα συνοδεύεται από πλήρη επίγνωση των πιθανών παρενεργειών, εγκυμονεί σοβαρούς κινδύνους. Κινδυνεύει να οδηγήσει στη δαιμονοποίηση των μαθητών – «θυτών» σχολικής βίας ή ακόμη και συλλήβδην της εφηβικής ηλικίας, εξατομικεύοντας τα δομικά προβλήματα, ενοχοποιώντας τα θύματα των βίαιων πολιτικών που εφαρμόζονται τα τελευταία χρόνια και αθρώνοντας τις δομές και τις πολιτικές που τα προκαλούν. Ταυτόχρονα καλλιεργεί το έδαφος για την έλευση του προβλήματος, μέσω του μηχανισμού της αυτοεκπληρούμενης προφητείας, αφού συμβάλλει στη δημιουργία ενός ψυχολογικού κλίματος, καταστάσεων και συνθηκών που ευνοούν την εμφάνιση και ενίσχυση της βίας, της καχυποψίας και της ανασφάλειας στο σχολείο.

Σε καμία περίπτωση βέβαια οι παραπάνω σκέψεις δε θα πρέπει να οδηγήσουν στην απόρριψη της αξίας του σχολικού ενδιαφέροντος και της ενασχόλησης με το πρόβλημα, όπου τυχόν αυτό εντοπίζεται. Αυτό που με έμφαση θέλουν να υποστηρίξουν είναι ότι απαιτείται προσεκτική και χωρίς φοβικά σύνδρομα αντιμετώπιση του προβλήματος όπου εντοπίζεται, καθώς και ότι η εμπορευματοποιημένη μορφή που παίρνει αυτή η προσπάθεια μπορεί να συμβάλει στη δημιουργία καταστάσεων που θα ενισχύσουν το φαινόμενο ή και θα το προκαλέσουν σε κάποιες περιπτώσεις.

Οι κίνδυνοι

Η συζήτηση για τη σχολική βία και τα εφαρμοζόμενα προγράμματα δίνουν την αίσθηση ότι τα σχολεία βρίσκονται σε κατάσταση πολιορκίας από τη βία επιθετικών νεαρών ή οργανωμένων ομάδων. Καλλιεργούν μια αίσθηση ανασφάλειας σε εκπαιδευτικούς και μαθητές που κινδυνεύει να οδηγήσει σε ένα «κυνήγι μαγισσών»: καχυποψία, εντοπισμός περιστατικών, χαρακτηρισμοί μαθητών και επανερμηνεία συμπεριφορών ως «προβληματικών και επικίνδυνων», συμπεριφορών που, αν και συχνά ενοχλητικές, μέχρι τότε θεωρούνταν φυσιολογικές. Συντείνουν τέλος στην ισχυροποίηση του κράτους που, μέσα σ' ένα τέτοιο κλίμα, προσλαμβάνει το χαρακτήρα μιας προστατευτικής δομής, στην οποία, μέσα σε συνθήκες σοβαρών και έκτακτων κινδύνων, συγχωρείται η χρησιμοποίηση μέτρων που αγγίζουν ή και ξεπερνούν τα όρια που επιβάλλει ο σεβασμός των ατομικών δικαιωμάτων.

Τόσο ο εκπαιδευτικός όσο και ο μαθητής μαθαίνουν να αντιλαμβάνονται και να ορίζουν συμπεριφορές ως προβληματικές και επικίνδυνες. Η αντίδρα-

ση όμως σε μια συμπεριφορά που ορίζεται ως προβληματική και επικίνδυνη κατασκευάζει και μονιμοποιεί την προβληματική συμπεριφορά. Στιγματίζει το παιδί τροποποιώντας την ίδια την αυτοεικόνα του, εξωθώντας το έτσι στην υιοθέτηση του αντίστοιχου ρόλου.

Αυτό βέβαια δε σημαίνει ότι οι προβληματικές συμπεριφορές πρέπει να μένουν ανεξέλεγκτες. Σημαίνει όμως ότι πρέπει να είμαστε πολύ προσεκτικοί στις αντιδράσεις και στους χαρακτηρισμούς που θα αποδώσουμε σ' αυτές. Και τούτο διότι ο χαρακτηρισμός μιας συμπεριφοράς δεν έχει μόνο διαπιστωτικό χαρακτήρα αλλά συχνά και δημιουργικό, πολύ περισσότερο όταν δίδεται από επίσημο σχολικό φορέα με το κύρος της παιδαγωγικής αυθεντίας, που αυξάνει τις πιθανότητες υιοθέτησης από τον μαθητή του ρόλου του αποκλίνοντος και προβληματικού σε μονιμότερη βάση.

Συνοψίζουμε τις πιθανές παρενέργειες από τη διάχυση του λόγου περί σχολικής βίας και την άκαιρη ή ακατάλληλη εφαρμογή προγραμμάτων πρόληψης και αντιμετώπισής της:

- Δραματοποίηση καθημερινών φυσιολογικών καταστάσεων. Δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι «η επιθετικότητα είναι ένα φυσιολογικό φαινόμενο, χαρακτηριστικό του ανθρώπου και της κοινωνικής ζωής, βασικό στη διαδικασία ανάπτυξης και ενηλικίωσης του ατόμου». Αλλά και «η σύγκρουση είναι κάτι φυσιολογικό. Η ολοκληρωτική απουσία της μπορεί να δηλώνει αδιαφορία, αποξένωση, καταπίεση» (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 2000).
- Δαιμονοποίηση μαθητών ή ακόμη και της ίδιας της εφηβικής ηλικίας.
- Κατασκευή προβληματικών συμπεριφορών και προβληματικών μαθητών μέσω της αυτοεκπληρούμενης προφητείας. Ο χαρακτηρισμός μιας συμπεριφοράς, ιδιαίτερα όταν αυτός γίνεται από επίσημο φορέα κύρους και εξουσίας, δεν έχει μόνο διαπιστωτικό αλλά και δημιουργικό χαρακτήρα.
- Πιθανή δημιουργία της αίσθησης τόσο στην κοινή γνώμη όσο και στους μαθητές και εκπαιδευτικούς ότι το σχολείο τελεί σε κατάσταση πολιτορκίας από τη βία οργανωμένων ομάδων, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί κλίμα φόβου και ανασφάλειας.

Στο πλαίσιο που περιγράφεται οι όροι «θύτης» και «θύμα» στα περιστατικά σχολικής βίας δεν πρέπει να χρησιμοποιούνται ούτε πρέπει να προσεγγίζονται τα σχετικά περιστατικά με αστυνομικό πνεύμα ή με τη λογική μιας δικαστικού χαρακτήρα απονομής ευθυνών από έναν εκπαιδευτικό ουδέτερο και δίκαιο διαιτητή και κριτή.

Στα πλαίσια μιας παιδαγωγικής λογικής τόσο ο «θύτης» όσο και το «θύμα» έχουν ανάγκη παιδαγωγικής φροντίδας. Η ευθύνη των εκπαιδευτικών είναι

μεγάλη και η σημασία της παρέμβασής τους σε τέτοιες καταστάσεις σημαντική. Θα πρέπει αυτοί να λειτουργούν ως παιδαγωγοί, καθοδηγητές και συμπαράστατες τόσο του ενός παιδιού όσο και του άλλου· από πολλές απόψεις, ο «θύτης» είναι συχνά ένα μεγάλο «θύμα», το δε «θύμα» έχει πολλές φορές την ανάγκη να στηριχτεί και να βοηθηθεί στην υιοθέτηση μιας λιγότερο παθητικής στάσης ζωής.

Σε κάθε περίπτωση βέβαια, οι παραπάνω επισημάνσεις δεν πρέπει να θεωρηθούν ως ανοχή ή δικαιολόγηση συμπεριφορών άσκησης βίας, ιδιαίτερα μάλιστα της μορφής του bullying. Τέλος, θα πρέπει να πούμε ότι όλοι οι παραπάνω κίνδυνοι περιορίζονται όσο περισσότερο έχει κάποιος συνείδηση των κινδύνων αυτών.

Προγράμματα εισαγόμενα

Τα προγράμματα αυτά, όπως είπαμε, είναι εισαγόμενα. Δε δημιουργήθηκαν από ανάγκες της ελληνικής κοινωνίας. Η ευχάριστη υποδοχή τους στη χώρα μας συνδέεται πιθανόν με τριτοκοσμικά σύνδρομα. Η μίμηση των ανεπτυγμένων χωρών από μια χώρα, που ίσως δεν αισθάνεται ότι αδιαμφισβήτητα ανήκει σε αυτές και στις οποίες προσβλέπει ως πρότυπα προς μίμηση, νομίζω ότι συνιστά έναν σοβαρό πολιτισμικό παράγοντα που ερμηνεύει εν μέρει την υποδοχή που επιφυλάσσει η Ελλάδα σε αυτό το ζήτημα, όπως και σε πολλά άλλα εισαγόμενα. Υιοθετούμε τις πολιτικές των καπιταλιστικών μητροπόλεων, υιοθετώντας όμως ταυτόχρονα και τα δικά τους προβλήματα, τα οποία δείχνουμε ότι «λαχαράμε» να αποκτήσουμε, για να μπορέσουμε ίσως να αρθρούμε στο ύψος τους.

Μια ακόμα διάσταση, ψυχολογικού χαρακτήρα, είναι πολύ χαρακτηριστική αναφορικά με την ετοιμότητα της χώρας μας να δεχτεί, εν μέσω κρίσης, το λόγο περί σχολικής βίας με φόβο και ανακούφιση ταυτόχρονα. Όπως παρακάτω γίνεται σαφέστερο, όσο εντονότερα προβλήματα συγκεντρώνει μια κοινωνία, όσο περισσότερη ανασφάλεια, άγχος για το μέλλον, φόβο και θυμό παράγουν οι κοινωνικές συνθήκες, τόσο περισσότερο η εμφάνιση μιας νέας απειλής μπορεί να συμβάλει σε έναν αναπροσανατολισμό των προτεραιοτήτων φόβου, στην ψυχική υποβάθμιση επομένως των βασικών φόβων της, με μείωση του άγχους και του στρες που συνδέεται με αυτούς.

Επανανακάλυψη του προβλήματος – θεραπευτικοποίηση – εμπορευματοποίηση

Μια διάσταση πολύ σημαντική αναφέρεται στην «κοινωνική κατασκευή» του προβλήματος. Δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι το ζήτημα του σχολικού εκφοβισμού υπόκειται σε μια διαδικασία επαν-ανακάλυψης, κατά την οποία «βα-

φτίζοντας μια παλιά πρακτική, ένα παλαιότερο πρόβλημα με καινούριο όνομα φαίνεται σαν να ανακαλύπτουμε ένα νέο πρόβλημα, ένα καινούριο κοινωνικό δεδομένο ή μια άλλη “μάστιγα” της εποχής μας ...»¹. Ο σχολικός εκφοβισμός ονοματοδοτείται και ορίζεται μάλλον ως εκπαιδευτικό πρόβλημα παρά ως κοινωνικό. Απομονώνεται από άλλα παρεμφερή προβλήματα, «...αποσυνδέεται από άλλα ζητήματα παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς και αυτονομείται ως αντικείμενο έρευνας, μελέτης και παρεμβάσεων» (Αρτινοπούλου, 2001:8-9).

Η διαδικασία όμως επαναανακάλυψης δεν είναι χωρίς συνέπειες. «Υποδηλώνει ή και συμβάλλει στη δυναμική ανατροφοδότηση των αξιακών συστημάτων» (Αρτινοπούλου, 2001:8-9), δεν είναι επομένως τυχαία. Συνδέεται με τις συγκεκριμένες κοινωνικές συνθήκες και με τα συμφέροντα των κυρίαρχων ομάδων. Ο τρόπος που επανα-ονοματοδοτείται και επανα-νοηματοδοτείται το πρόβλημα εναρμονίζεται με τις κυρίαρχες επιδιώξεις κανονικοποίησης των συμπεριφορών και ολοκληρωτικού ελέγχου των ανθρώπων, μέσω της επίκλησης του σεβασμού και της προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων και ελευθεριών. Πολύ χρήσιμο μέσο στην επιδίωξη αυτή αποτελεί η θεραπευτικοποίηση της εκπαίδευσης και οι αντίστοιχες «διαδικασίες παθολογικοποίησης και ψυχολογικοποίησης της παιδικής /εφηβικής ηλικίας, που επιβάλλουν ένα γενικευμένο καθεστώς ελέγχου, επιτήρησης και κανονικοποίησης στο σχολικό πλαίσιο και ευρύτερα» (Βατσινάς, 2016).

Τέλος, τόσο η πρόληψη όσο και η αντιμετώπιση της σχολικής βίας εμπορευματοποιούνται. Αυτό γίνεται με τη μαζική χρήση τυποποιημένων προγραμμάτων στη δημιουργία και στην εφαρμογή των οποίων εμπλέκονται επαγγελματικά συμφέροντα και ιδεολογικές επιλογές. Τα επαγγελματικά συμφέροντα των διαφόρων επαγγελματιών που εμπλέκονται στην καταπολέμηση των ποικίλων προβλημάτων διαδραματίζουν συχνά σημαντικό ρόλο. «Η Hlouz (2008) υποστηρίζει ότι η αυξανόμενη διάδοση του θεραπευτικού λόγου και η αύξηση της παθολογικοποίησης συνδέεται με την αγορά (π.χ. τα οικονομικά και επαγγελματικά συμφέροντα ψυχολόγων, ψυχιάτρων, επαγγελματιών ψυχικής υγείας, φαρμακοβιομηχανιών), με την ανάγκη του κράτους για νομιμοποίηση και κοινωνικό έλεγχο ...» (Βατσινάς, 2016).

Η διαμόρφωση και η ελκυστικότητα της απειλής

Πολλοί συγκλίνοντες παράγοντες οδηγούν ένα μεγάλο μέρος της κοινωνίας να υιοθετήσει ως υπαρκτή και σοβαρή τη διακινούμενη απειλή, που ο λόγος περί σχολικής βίας εκφέρει.

1. Το πρόβλημα της «κακοποίησης των παιδιών» φαίνεται ότι «αποτελεί μια παρόμοια περίπτωση (Αρτινοπούλου, 2001).

Τα Μ.Μ.Ε., επιδιώκοντας τη θεαματικότητα και το κέρδος, συχνά καλλιεργούν ένα θόρυβο γύρω από το θέμα, όπως ακριβώς κάνουν με ό, τι μπορεί να διεγείρει έντονα το συναίσθημα, να προκαλέσει φόβο ή σκανδαλισμό. Η εξουσία, από την άλλη έχει τους δικούς της λόγους να ενδιαφερθεί και να ενισχύσει ό,τι τη στηρίζει. Τέτοια στήριξη προσφέρει οτιδήποτε βιώνεται ως απειλητικό από την κοινωνία, το οποίο όμως ταυτόχρονα δεν ξεφεύγει από τις δυνατότητες ελέγχου που διαθέτει η εξουσία.

Οι γονείς από την πλευρά τους ανησυχούν για τα παιδιά τους. Η ιδιοτυπία της θέσης τους, που χαρακτηρίζεται από εγγύτητα και απόσταση ταυτόχρονα από το πρόβλημα, τους κάνει ιδιαίτερα ευάλωτους στην ασκούμενη διεκτραγώδηση και γενίκευση περιθωριακών φαινομένων από τους μηχανισμούς ενημέρωσης και προπαγάνδας. Δεν πρέπει τέλος να ξεχνάμε τις περιπτώσεις παιδιών που αισθάνονται «αόρατα», που είναι παραμελημένα, παιδιών που θέλουν να προκαλέσουν την προσοχή, να βγουν στο προσκήνιο και να γίνουν για ένα διάστημα πρωταγωνιστές, υιοθετώντας το ρόλο του θύματος σχολικού εκφοβισμού, για να τραβήξουν την προσοχή.

Πέρα όμως από τα παραπάνω, φαίνεται ότι υπάρχει ένας ακόμα παράγοντας ψυχολογικής τάξης, παράγοντας που άπτεται των υπαρξιακών ανθρώπινων αναγκών. Υπάρχει κάτι που ελκύει στη δραματοποίηση καταστάσεων και στη δημιουργία διαφόρων απειλών. Φόβος και έλξη, για κάποιες κατηγορίες ανθρώπων, ίσως πάνε μαζί.

Η παρουσία μιας απειλής, ενός εχθρού, δίνει νόημα σε ζωές που έχουν μεγάλο έλλειμμα από αυτό. Εξάλλου, κάθε νέα απειλή μπορεί να συγκεντρώσει τα βλέμματα, το ενδιαφέρον και την προσοχή των πολιτών λειτουργώντας ως αλεξικέραυνο της κοινωνικής βίας και επιθετικότητας. Μια τέτοια απειλή αποτελεί το στοιχείο εκείνο που θα τραβήξει επάνω του όλους τους φόβους, τις δυσφορίες, τα ελλείμματα, τις απογοητεύσεις, την επιθετικότητα. Η ψυχολογική του αξία και η βαθύτερη αιτιολογία της ελκυστικότητας που ασκεί η απειλή βρίσκεται στο σημείο αυτό. Συγκεντρώνει, ελκύει τη δυσφορία και επιθετικότητα και έτσι αποφορτίζει. Την ίδια στιγμή που τρομάζει, εκείνη ακριβώς τη στιγμή, σε ένα άλλο επίπεδο, κατευνάζει. Όσο δε περισσότερα ελλείμματα και δυσφορίες έχει μια κοινωνία τόσο μεγαλύτερη ανάγκη έχει από τέτοιες απειλές. Όσο περισσότερο «φρικαρισμένη και στα κάγκελα» είναι μια κοινωνία τόσο περισσότερο χρειάζεται απειλητικές καταστάσεις που θα συγκεντρώσουν τους φόβους και την προσοχή της και στις οποίες θα μπορέσει να εκδηλώσει και να εκτονώσει την οργή και επιθετικότητά της. Είναι φανερό ότι στην ελληνική περίπτωση, εν μέσω κρίσης, τα παραπάνω ισχύουν με ιδιαίτερη ένταση.

Οι δομικές αιτίες

Δεν είναι τυχαίο που το πρόβλημα της σχολικής βίας αναδεικνύεται ως σημαντικό πρόβλημα μέσα στις συνθήκες της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης, εξαιτίας των οποίων η βία και η εξαθλίωση τείνουν να γίνουν καθημερινότητα. Δεν είναι τυχαίο που, από τους βανδαλισμούς και τις μικροκλοπές, που απασχολούσαν τα αμερικάνικα σχολεία στα μέσα της δεκαετίας του '70, καταλήγουμε στα 1990 να γίνονται τα σχολεία των ΗΠΑ «το εύφορο έδαφος για τη βία των συμμοριών ανηλίκων», ενώ «η επικαιρότητα στα τέλη της δεκαετίας του '90 και στις αρχές του 2000 ταραίζεται από περιστατικά ανθρωποκτονιών, με θύματα μαθητές και δασκάλους, που διαπράττονται στο χώρο του σχολείου» (Αρτινοπούλου, 2001:12). Θυμίζουμε ότι αυτό που μεσολάβησε ήταν η εφαρμογή των νεοφιλελεύθερων πολιτικών από τον Ρόναλντ Ρήγκαν και μετά. Ούτε είναι τυχαίο ότι η συρρίκνωση του κοινωνικού κράτους, που οι πολιτικές της Μάργκαρετ Θάτσερ προκάλεσαν στην Αγγλία, οδήγησε σε κάθετη αύξηση της εγκληματικότητας. Τέλος, αν πράγματι υπάρχει μια σημαντική αύξηση της σχολικής βίας στην Ελλάδα από το 2000 στο 2014, προφανώς αυτή δεν μπορεί να είναι άσχετη με τις καταστροφές που οι νεοφιλελεύθερης έμπνευσης πολιτικές αντιμετώπισης της κρίσης δανεισμού προκάλεσαν στη χώρα.

Η ίδια η μελέτη του φαινομένου της σχολικής βίας έχει ξεκινήσει τις τελευταίες δεκαετίες² και συμπίπτει με τις εξελίξεις που σημειώνονται από τη δεκαετία του 1980 και μετά, σε πολλά πεδία, εξελίξεις που όλες μαζί συγκλίνουν στη νεοφιλελεύθερη επέλαση και στην μεγάλη υποχώρηση και συρρίκνωση του κοινωνικού κράτους, με όλα όσα αυτό συνεπάγεται.

Οι εξελίξεις αυτές έχουν την αφετηρία τους στις πετρελαϊκές κρίσεις της δεκαετίας του 1970, που συνέβαλαν σημαντικά στην εισαγωγή των νέων τεχνολογιών της μικροηλεκτρονικής και των επικοινωνιών στην παραγωγή. Η μεγάλη μετακίνηση κεφαλαίων από την παραγωγή των αγαθών, στην οποία η μεγάλη κερδοφορία έγινε προβληματική, στον χρηματοπιστωτικό τομέα, σε αναζήτηση του εύκολου, γρήγορου και μεγάλου κέρδους, σε συνδυασμό με την αναρχοποίηση της οικονομίας που επέφερε η κατάργηση των συμφωνιών Bretton Woods το 1971, οδήγησε σε εκτεταμένη αποϋλοποίησή της (Δασκαλάκης, 2013). Δημιουργήθηκαν έτσι συνθήκες ανεστραμμένης πυραμίδας μεταξύ της κερδοσκοπίας του μη παραγωγικού τραπεζοχρηματοπιστηριακού κεφαλαίου και της πραγματικής οικονομίας (Φίλιας, 2012). Υπ' αυτές τις συνθήκες η αξία του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου παύει να αντιστοιχεί σε πραγματική

2. Στην Ευρώπη το θέμα προέκυψε κατά τη δεκαετία του '90, σε αντίθεση με τις Η.Π.Α. όπου απασχόλησε την επιστημονική ατζέντα από τη δεκαετία του '70 (Αρτινοπούλου, 2001:11).

παραγωγή και στα επενδυμένα παραγωγικά μέσα, γεγονός που οδηγεί σε μια οικονομία «φούσκα»³.

Άλλη κοσμοϊστορικής σημασίας εξέλιξη αποτέλεσε η κατάρρευση των χωρών του υπαρκτού σοσιαλισμού, με τεράστιες συνέπειες σε όλα τα πεδία της οικονομικής, πολιτικής και κοινωνικής ζωής. Η απαλλαγή από το αντίπαλο δέος οδηγεί σε υποχώρηση του κοινωνικού κράτους, με εκτεταμένες ιδιωτικοποιήσεις και μια άνεση στα κυρίαρχα συμφέροντα να κινούνται χωρίς τα βαρίδια της κοινωνίας, που αφήνεται στην τύχη της με ενίσχυση των κοινωνικών ανισοτήτων και του κοινωνικού περιθωρίου. Οι εργασιακές σχέσεις ανατρέπονται, εφαρμόζονται ελαστικές μορφές απασχόλησης και ο εργαζόμενος μένει μόνος και ανήμπορος απέναντι στον ισχυρό εργοδότη.

Όλες αυτές οι εξελίξεις που σημειώνονται μέσα σε ένα παγκοσμιοποιημένο πλέον περιβάλλον κατατείνουν στην πλήρη αυτονόμηση των οικονομικών συμφερόντων, που κινούνται στον διεθνή χώρο, και στην απελευθέρωσή τους από τους περιορισμούς της πολιτικής η οποία, ασκούμενη μέσα στα εθνικά σύνορα, καθίσταται ανήμπορη να βάλει κανόνες και να ελέγξει τα συμφέροντα αυτά, καταλήγοντας έτσι σε απλή διαχείριση και χάνοντας όλη την αξία της, αφού όλα ρυθμίζονται από τους «σιδηρούς νόμους της οικονομίας». Η διείσδυση της οικονομικής λογικής σε κάθε τομέα της ζωής περιορίζει και φυσικοποιεί τις επιλογές, προσδίδοντάς τους το χαρακτήρα του μονόδρομου, με αποτέλεσμα την υπονόμηση της δημοκρατίας και την υποχώρησή της σε καθαρό τύπο και απλή επίφαση συμμετοχής.

Μέσα σ' αυτό το περιβάλλον δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι ο παραγόμενος πλούτος στον πλανήτη μας αυξάνεται με ιλιγγιώδεις ρυθμούς. Παράλληλα αυξάνονται η φτώχεια, η πείνα, η εξαθλίωση, οι άστεγοι και οι πένητες. Και δεν αναφερόμαστε στην καταστροφή που έχει συμβεί στη χώρα μας. Ας σκεφτούμε μόνο ότι η Μεγάλη Βρετανία, που είναι από τις πρώτες χώρες που εφάρμοσε νεοφιλελεύθερες πολιτικές με τη Θάτσερ στη δεκαετία του 1980, κατατασσόταν το 2004 πρώτη από πλευράς φτώχειας από την Επιτροπή των Βρυξελλών, έχοντας αυξήσει των αριθμό των ενδεών από το 14% το 1983, στο 25% το 2004 (Βεργόπουλος, 2004)¹. Μην ξεχνάμε ακόμη ότι «η συνολική περιουσία των τριών πλουσιότερων ανθρώπων ξεπερνά το άθροισμα του Α.Ε.Π. των 48 λιγότερο αναπτυγμένων χωρών του πλανήτη μας» (Τσόμσκι, 1999).

Οι συνέπειες των παραπάνω κοσμοϊστορικών εξελίξεων είναι καταλυτικής σημασίας, αφού οι εφαρμοζόμενες νεοφιλελεύθερες πολιτικές συνδέονται με

- επίταση των κοινωνικών διακρίσεων και αύξηση του κοινωνικού περιθωρίου

3. Το έτος 1996 το 92% των διεθνών συναλλαγών «ήταν πλασματικό κεφάλαιο χωρίς αντίκρισμα στην παραγωγή, δηλαδή κοπανιστός αέρας ...» (Παπαδημητρίου, 2010:13).

- υψηλά επίπεδα ανεργίας και βαθιές κοινωνικές ανισότητες, που δημιουργούν αγεφύρωτο ρήγμα στην κοινωνία
- έξαρση φαινομένων επιθετικότητας και βίας
- έλλειμμα προοπτικής και οράματος

Εκτός όμως από τις γενικότερες επιπτώσεις στην ευρύτερη κοινωνία, οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές έχουν και άμεσες συνέπειες στη λειτουργία των σχολείων, όπως:

- μείωση της χρηματοδότησης του δημόσιου σχολείου
- δημιουργία μεγάλων σχολικών συγκροτημάτων που συγκεντρώνουν μεγάλα μαθητικά πληθυσμιακά μεγέθη και συνοδεύονται από αποπροσωποποίηση των σχέσεων
- αύξηση του αριθμού των μαθητών στις αίθουσες διδασκαλίας
- ενίσχυση του ανταγωνιστικού πνεύματος, με επίταση της επιλεκτικότητας των σχολικών διαδικασιών αξιολόγησης και διακρίσεων
- αυξανόμενη περιθωριοποίηση μερίδων του μαθητικού πληθυσμού, με την απαξίωση των μαθητών χαμηλών επιδόσεων, που είναι κατά κανόνα όσοι μειονεκτούν κοινωνικά
- μειωμένο ενδιαφέρον για τα συναισθήματα που βιώνουν οι μαθητές στη σχολική τους ζωή ή και έξω από αυτήν
- ανυπαρξία δομών ενεργητικής συμμετοχής των μαθητών στην οργάνωση της σχολικής τους ζωής
- έλλειψη ενθάρρυνσης μαθητικών πρωτοβουλιών, συνεργατικού πνεύματος και δημιουργικότητας στη μάθηση
- έλλειμμα νοήματος που συνοδεύει τη σχολική διαδικασία για μεγάλα τμήματα του μαθητικού πληθυσμού

Ιδεολογικές διαστάσεις

Το θέμα μας, τέλος, φαίνεται ότι συνδέεται με το γεγονός ότι τις τελευταίες δεκαετίες δίδεται μεγάλη έμφαση από τις κυρίαρχες κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις στα ανθρώπινα δικαιώματα. Μέσα σ' αυτές τις δυνάμεις μάλιστα συγκαταλέγεται και η συστημική αριστερά, η αριστερά των δικαιωμάτων, που εστιάζει στα ανθρώπινα δικαιώματα εγκαταλείποντας τα ζητήματα που συνδέονται με τις εκμεταλλευτικές δομές του συστήματος.

Η καταπολέμηση της σχολικής βίας εντάσσεται στην ίδια λογική που χαρακτηρίζει γενικότερα την εποχή μας και εστιάζει στα ανθρώπινα δικαιώματα και τις ατομικές ελευθερίες. Η έμφαση που δίδεται, στα πλαίσια μιας αντιρατσιστικής ρητορικής, σε έναν αγώνα κατά των διακρίσεων φύλου, φυλής, χρώματος επιδερμίδας, σεξουαλικού προσανατολισμού κ.ο.κ., συνδυάζεται περιέργως

με μια εκκωφαντική σιωπή και απουσία ενδιαφέροντος για το οικονομικό περιθώριο, τη φτώχεια, την ανεργία, την υποαπασχόληση, υποδεικνύοντας έτσι μια πιθανή σχέση με τα κυρίαρχα συμφέροντα.

Φαίνεται ότι τα παραπάνω χαρακτηριστικά, που μπορούν να οδηγήσουν σε διαφοροποίηση των ταυτοτήτων, δεν εναρμονίζονται με τις ανάγκες του παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού που στηρίζεται στην κατάργηση των συνόρων και στο αδυνάτισμα των ταυτοτήτων.

Παρατηρούμε λοιπόν μια υποβάθμιση της σημασίας των παραπάνω προσδιοριστικών της κοινωνικής ταυτότητας χαρακτηριστικών – φύλου, φυλής, χρώματος επιδερμίδας, θρησκευτικών πεποιθήσεων, σεξουαλικού προσανατολισμού, εθνικότητας, καταγωγής. Μόνος παράγοντας που δείχνει να παραμένει ως στοιχείο της προσωπικής ταυτότητας με διαρκώς αυξανόμενη σημασία είναι ο οικονομικός, το εισόδημα, ο πλούτος και η καταναλωτική δύναμη.

Εδώ λοιπόν, έχουμε να κάνουμε με ένα ριζοσπαστικό προσωπείο σε μια καθόλα συντηρητική καπιταλιστική στρατηγική. Στην άσκηση της «ριζοσπαστικής» κριτικής, που κινείται από την καταγγελία της σεξουαλικής πουριτανικής ηθικής και της οικογενειακής καταπίεσης μέχρι τη διεκδίκηση της ισότητας και της ελευθερίας για όλους τους ανθρώπους, με αιχμή την καταγγελία κάθε διάκρισης με βάση τα παραπάνω χαρακτηριστικά – κριτικής που στο παρελθόν ασκούσαν μόνο από ριζοσπάστες – ορθότερο είναι να αναγνωρίσουμε, στις σημερινές συνθήκες, στοιχεία συντήρησης και μιας λειτουργίας ενταγμένης στην υπηρεσία των κυρίαρχων συμφερόντων. Η ασκούμενη κριτική, ενταγμένη μέσα στο ευρύτερο ατομιστικό και ανταγωνιστικό πλαίσιο και στο βαθμό που δεν αμφισβητεί το πλαίσιο αυτό, χάνει όλα τα ριζοσπαστικά της χαρακτηριστικά για να καταλήξει υποστηρικτική της κυρίαρχης ιδεολογίας και κουλτούρας (Λας, 2008).

«Ήδη πριν από 20 χρόνια ο Γκυ Ντεμπόρ έλεγε ότι οι προσεχείς εξελίξεις του σύγχρονου καπιταλισμού θα έβρισκαν υποχρεωτικά το μείζον ιδεολογικό τους άλλοθι στην πάλη εναντίον «του ρατσισμού, του αντιμοντερνισμού και της ομοφοβίας» (Μισεά, 2015). Πρόκειται για τις ιδέες της «νέας φιλοσοφίας», η οποία στα τέλη της δεκαετίας του 1970 επεξεργάστηκε ένα πρόγραμμα με χειραφετητικές στοχεύσεις, πρόγραμμα που καταλήγει – μέσα στο ατομιστικό πλαίσιο των σύγχρονων κοινωνιών που στηρίζονται στο φιλελεύθερο φιλοσοφικό αξίωμα για «το απόλυτο δικαίωμα καθενός να κάνει αυτό που θέλει με το σώμα του και με το χρήμα του» – από αναποτελεσματικό έως επικίνδυνο.

Στο πλαίσιο αυτό πρέπει να γίνει αντιληπτή και η τάση θεραπευτικοποίησης, που βρίσκεται πίσω από τις δράσεις πρόληψης και αντιμετώπισης του σχολικού εκφοβισμού, όπως και πλήθους άλλων κοινωνικών προβλημάτων. Ως επιδίωξη έχει ριζοσπαστικές αφετηρίες αφού διακατέχεται από μια πραγ-

ματική προσήλωση σε προοδευτικές αξίες – ευαισθητοποιείται με τον ψυχικό πόνο και τραυματισμό, που προκαλούν στους ανθρώπους καταστάσεις θεσμικής βίας, κοινωνικής ανισότητας και αδικίας, βανυσότητας των κοινωνικών δομών και των νοοτροπιών που πηγάζουν από αυτές. Την ίδια όμως στιγμή, με την επικράτηση της ψυχολογικής γλώσσας που χαρακτηρίζει την εποχή μας, οδηγούμαστε σιγά-σιγά στον εκτοπισμό όλο και περισσότερο των συλλογικών τρόπων νοηματοδότησης των κοινωνικών προβλημάτων. Οι πολιτικοί αγώνες διαποτίζονται από τη γλώσσα αυτή (Βατσινάς, 2016), με αποτέλεσμα την «εξατομίκευσή» τους και την αξιοποίησή τους στα πλαίσια της κυρίαρχης κουλτούρας.

Δεν πρέπει εξάλλου να μας διαφεύγει ότι η ρητορική των ατομικών ελευθεριών και της ελευθερίας επιλογών συνοδεύεται από την εξάπλωση ενός ολοκληρωτικού τεχνικού ελέγχου, ο οποίος αφυδατώνει και καθιστά κενές ουσιαστικού περιεχομένου τις ατομικές ελευθερίες. Αλλά και η πολιτική, αδυνατώντας να ελέγξει τις οικονομικές δυνάμεις, καταλήγει απλή διαχείριση μέσα σε ένα πλαίσιο που δεν αμφισβητείται. Η αίσθηση του μονόδρομου σε όλα τα πεδία της κοινωνικής ζωής αποτελεί μια μορφή έμμεσου ελέγχου, που παίρνει τη μορφή της αναγκαιότητας και δεν απαιτεί τη χρήση μηχανισμών συμμόρφωσης και την άμεση προσφυγή στη φυσική βία.

Με αιώτερες αιτίες τον ολοκληρωτισμό των οικονομικών δομών και με τη βοήθεια της σύγχρονης τεχνολογίας εξαπλώνεται ένας τεχνικός έλεγχος, που διεισδύει με τη μορφή της αναγκαιότητας σε κάθε τομέα ανθρώπινης δραστηριότητας, ελέγχει και κατευθύνει όλες τις ενέργειές μας από το εργασιακό πεδίο, το δημόσιο, το οικονομικό μέχρι το πιο προσωπικό, με τρόπο αθέατο και μη συνειδητό, όλο και περισσότερο ολοκληρωτικό.

Στο όνομα των ανθρώπινων δικαιωμάτων, των ατομικών ελευθεριών, της πολιτικής ορθότητας ή των θυμάτων σχολικής βίας επιχειρείται η δημιουργία πανοπτικών μηχανισμών που κατατείνουν στην πλήρη τυποποίηση των ανθρώπινων συμπεριφορών, στον απόλυτο έλεγχο των συναισθημάτων, στην ενοχοποίηση του αυθόρμητου, στην εδραίωση της καχυποψίας στις ανθρώπινες σχέσεις, στην εγκαθίδρυση ενός ολοκληρωτικού ελέγχου των ανθρώπων σε απόλυτη εναρμόνιση με τον ολοκληρωτισμό των οικονομικών δομών.

Την ίδια στιγμή η αξία της ισότητας υποχωρεί. Με αθέατο και ανεπαίσθητο τρόπο υπονομεύεται: χωρίς να αμφισβητείται επίσημα, χωρίς να διατυπώνεται επιχειρηματολογία εναντίον της, καλυπτόμενη απλά από τη σιωπή. Μια σιωπή όμως που αφορά την ισότητα στη σχέση της με την οικονομία. Αντιθέτως, δίδεται μεγάλη έμφαση στην ισότητα που, με σημαία τις ατομικές ελευθερίες, σηματοδοτεί τον αποχρωματισμό όλων εκείνων των χαρακτηριστικών που μέχρι σήμερα προσέδιδαν ταυτότητα στους ανθρώπους και τα οποία παραπέ-

μπουν συχνά σε παράγοντες που συνδέονται με την κοινωνική περιθωριοποίηση, το ρατσισμό ή τον κοινωνικό ρατσισμό.

Πρόκειται για μια ισότητα που, διαποτισμένη από το πνεύμα του οικονομισμού, αρνείται κάθε διαφορά ποιότητας εστιάζοντας στην ποσοτική διάσταση που μόνο το χρήμα μπορεί να εκφράσει για τα πάντα. Αυτή είναι η ισότητα που απολαμβάνει ο σύγχρονος αποπροσωποποιημένος άνθρωπος, που τείνει να μετατραπεί σε καθαρά οικονομικό μέγεθος, σε καθαρή ποσότητα χρηματικών μονάδων, σε γυμνή παραγωγική και καταναλωτική δύναμη.

Δεν είναι τυχαίο που τις τελευταίες δεκαετίες τα ανθρώπινα δικαιώματα επιστρατεύονται συχνά ως άλλοθι για στρατιωτικές επεμβάσεις, ενώ δείχνουν να αποτελούν την κύρια, αν όχι αποκλειστική, ενασχόληση της συστημικής αριστεράς. Στην εποχή των αγορών η ιδέα του σοσιαλισμού όλο και ξεθωριάζει, δίνοντας τη θέση της στη διεκδίκηση ενός «ανθρώπινου» καπιταλισμού. Ο φιλελευθερισμός γίνεται ατομισμός. Η κάθε είδους συλλογικότητα θρυμματίζεται σε ατομικότητες και ο κοινωνικός δεσμός καταλήγει σε μια συμβατική σχέση μεταξύ ατόμων που θεωρούνται «από τη φύση τους ανεξάρτητα» (Βατσινάς, 2016).

Πρόληψη και θεραπεία περιστατικών βίας στο σχολείο

Η εστίαση του προβλήματος της σχολικής βίας στους μαθητές θύτες και στις οικογένειές τους, όπως συνήθως γίνεται, λειτουργεί παραπλανητικά. Τα προγράμματα κατά της σχολικής βίας αποτελούν την εμπορευματοποιημένη έκφραση της αντιμετώπισης ενός φαινομένου που οι οικονομικές και κοινωνικές δομές συστηματικά παράγουν. Ταυτόχρονα, φαίνεται ότι κάποιες από τις παραδοσιακές νοοτροπίες συνδέονται με τα περιστατικά βίας που συναντάμε στην ελληνική κοινωνία, σε χώρους συγκέντρωσης νέων ανθρώπων. Σε κάθε περίπτωση η αντιμετώπιση των περιστατικών είναι συμπτωματολογική και επομένως περιορισμένης αποτελεσματικότητας.

Οι ίδιοι οι όροι «σχολική βία» και «σχολικός εκφοβισμός» λειτουργούν αποπροσανατολιστικά. Υποδεικνύουν ως ένοχο το σχολικό περιβάλλον, αφήνοντας στο απυρόβλητο νοοτροπίες υποτίμησης εκείνων που δεν ανταποκρίνονται στα παραδοσιακά πρότυπα ανδρισμού και αρρενωπότητας, παλληκαριάς και ανδρικής επιθετικότητας. Την ίδια στιγμή, ενώ ο ρατσιστικός λόγος εξαπλώνεται στην κοινωνία, μένουμε κατάπληκτοι, όταν αυτός εμφανίζεται στο σχολείο με τη μορφή του bullying.

Όταν η σχολική περιθωριοποίηση ή απόρριψη, που προκαλείται από το εκπαιδευτικό σύστημα και συνεχώς ενισχύεται με την όξυνση του ανταγωνισμού στο σχολικό χώρο, παίρνει την εξατομικευμένη και επιθετική μορφή του bullying, μένουμε κατάπληκτοι προσπαθώντας να εντοπίσουμε και να αντι-

μετωπίσουμε την προβληματικότητα συγκεκριμένων μαθητών. Όταν, τέλος, με συνενώσεις σχολείων δημιουργούμε σχολικές μονάδες τέρατα, μεγάλες και απρόσωπες, ακατάλληλες για παιδιά, τη στιγμή που γνωρίζουμε πως αυτά έχουν ανάγκη να βιώνουν συνθήκες συναισθηματικής ασφάλειας, συνεργασίας και αλληλεγγύης, να αισθάνονται ότι υπάρχουν ως πρόσωπα με τη δική τους αξία, ορατά από το δάσκαλο ή τον καθηγητή, είναι υποκριτικό να απορούμε για την εμφάνιση εκδηλώσεων βίας.

Συνοψίζοντας, θα λέγαμε ότι δεν υπάρχει ιδιαίτερο πρόβλημα σχολικού εκφοβισμού και ότι σε κάθε περίπτωση το σχολείο δε δείχνει να αποτελεί ανεξάρτητο παράγοντα δημιουργίας τέτοιων φαινομένων. Στο βαθμό που υπάρχουν τέτοια φαινόμενα ή που υπάρχουν ενδείξεις αυξητικών τάσεων, αποτελεσματικές απαντήσεις μπορούν να δοθούν έξω από το σχολείο. Εκτεταμένα φαινόμενα σχολικής βίας μόνο με μέτρα κοινωνικής πολιτικής μπορούν να αντιμετωπιστούν. Η ενίσχυση του κοινωνικού κράτους αποτελεί το κλειδί για μια σοβαρή αντιμετώπιση. Κάθε μέτρο που μειώνει τις εντάσεις στον κοινωνικό χώρο συμβάλλει στην άμβλυνση τέτοιων φαινομένων στο σχολικό χώρο.

Πολύ σημαντικές, πάντως, θα μπορούσαν να φανούν αλλαγές στο ίδιο το εκπαιδευτικό σύστημα με μια ουσιαστική αναπροσαρμογή του σχολείου στα ανθρώπινα μέτρα και τις ανθρώπινες ανάγκες, ώστε να μετατραπεί σε χώρο αυθεντικής προσωπικής μάθησης, δημιουργικής έκφρασης, συνεργασίας και αλληλεγγύης. Ενός σχολείου που σήμερα αποτελεί μηχανισμό αναπαραγωγής και νομιμοποίησης των κοινωνικών ανισοτήτων· ενός σχολείου που αποτελεί χώρο ατομιστικής έκφρασης και διάκρισης, που στηρίζει και ενισχύει διαρκώς την ανταγωνιστική διάθεση, χώρο που ο μαθητής μετατρέπεται σε εμπόρευμα, που μαζεύει βαθμούς, μόρια και σπαράγματα τυποποιημένων γνώσεων, για να αποκτήσει τη μεγαλύτερη δυνατή αξία ως εργαζόμενος-εμπόρευμα αργότερα.

Η διατήρηση μικρών σχολικών μονάδων στα μέτρα των μαθητικών αναγκών είναι απαραίτητη· σχολικών μονάδων που θα συγκεντρώνουν τις προϋποθέσεις και θα λειτουργούν με ένα πνεύμα που θα επιτρέπει και θα προάγει την ανάπτυξη θετικών μορφών επικοινωνίας μεταξύ όλων των παραγόντων της εκπαιδευτικής διαδικασίας και θα αποτρέπει την απροσωποποίηση των σχέσεων μέσα στο σχολείο.

Η στήριξη των αδύνατων – μαθησιακά, κοινωνικά και ψυχολογικά – μαθητών, είναι αναγκαίος όρος, αφού όλα τα παιδιά πρέπει να αισθάνονται ότι έχουν αξία και ότι αυτή είναι ορατή και αναγνωρίζεται στο σχολείο. Αυτό θα οδηγούσε σε μείωση της επιθετικότητας που το ίδιο το σχολείο, μέσω των διαδικασιών αξιολόγησης και επιλογής, προκαλεί στους μαθητές εκείνους που απαξιώνει ως λιγότερο ικανούς ή αδιάφορους, δημιουργώντας έτσι ένα μαθητικό περιθώριο που μπορεί να τροφοδοτήσει τέτοια φαινόμενα.

Σε κάθε περίπτωση πολύ ουσιαστική παράμετρο αποτελεί η ουσιαστική συμμετοχή των μαθητών στις σχολικές διαδικασίες. Αναφερόμαστε βέβαια στον εκδημοκρατισμό της σχολικής ζωής, κάτι που αποτελεί την άλλη όψη της καλλιέργειας του ενδιαφέροντος όλων των σχολικών παραγόντων οι οποίοι θα πρέπει να αισθάνονται ότι έχουν λόγο στην οργάνωση των συνθηκών της εκπαιδευτικής τους καθημερινότητας, των εκπαιδευτικών στόχων, των μεθόδων και τεχνικών διεξαγωγής του μαθήματος.

Εννοείται βέβαια ότι το σχολείο πάντα πρέπει να ασχολείται με περιστατικά βίας που τυχόν εκδηλώνονται και να σκύβει ιδιαίτερα πάνω στα προβλήματα των μαθητών που πέφτουν θύματα bullying καθώς και εκείνων που εμφανίζουν μια τάση να καταφεύγουν στη βία για να αντιμετωπίσουν δικά τους προβλήματα, ανασφάλειες, συναισθηματικά ελλείμματα κ.λπ.

Η εστίαση του ενδιαφέροντος στους μαθητές «θύτες» της σχολικής βίας και τις οικογένειές τους λειτουργεί εξόχως παραπλανητικά. Αφήνοντας απέξω τα δομικά αίτια, σχολικά και κοινωνικά, «δείχνει» τα θύματα – τους μαθητές και τις μαθήτριες, «θύματα» και «θύτες» της σχολικής βίας. Συντελείται έτσι ένα είδος ιδεολογικής συσκότισης. Οι παραδοσιακές νοοτροπίες, συχνά ρατσιστικές και αντιανθρώπινες, και οι σημερινές καπιταλιστικές αναδιαρθρώσεις που συντελούνται, εκλύοντας διαρκώς βία και ανασφάλεια, μένουν στη σκιά, μοιλονότι είναι αυτές που κατεξοχήν ευθύνονται για τη βία μέσα και έξω από το σχολείο.

Εστιάζοντας στις ατομικές διαστάσεις του προβλήματος και αφήνοντας στο απυρόβλητο παραδοσιακές νοοτροπίες και σύγχρονες οικονομικές συνθήκες που βίαια ωθούν στην περιθωριοποίηση μεγάλα τμήματα του πληθυσμού, μπορούμε βάσιμα να αναμένουμε ότι το πρόβλημα της σχολικής βίας θα διογκωθεί στο εγγύς μέλλον και η ανάληψη δράσης για την καταπολέμησή της θα δικαιωθεί αναδρομικά.

Βιβλιογραφία

- Αρτινοπούλου, Β. (2001). *Βία στο σχολείο. Έρευνες και πολιτικές στην Ευρώπη*. Αθήνα, Μεταίχμιο.
- Βατσινάς, Α. (2016). *Ενάντια και πέρα απ' τη ρητορική του (αντι)bullying*. Ανακτήθηκε 15 Ιουνίου 2016 από http://criticalpsy-net.blogspot.gr/2015/03/bullying_4.html
- Βεργόπουλος, Κ. (2004, Δεκ. 19). Ελευθεροτυπία. Στο Γεωργούλας Στρ., Κασιμάτη Ρ., Παπαϊωάννου Μ., Πράνταλος Ι. (2012). Κοινωνιολογία. Βιβλίο μαθητή. Γ' Λυκείου Κεφάλαιο 6. Εργασία, ανεργία και κοινωνικές ανισότητες (σ. 123). Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Δασκαλάκης, Δ. (2013). Από τον «θρίαμβο του καπιταλισμού» στη νέα «εποχή των άκρων». Στο Δασκαλάκης, Δ. (επιμ.), *Οι κοινωνικές επιστήμες και η*

- υφιστάμενη κρίση* (σσ.21-40). Αθήνα: Παπαζήση.
- Europe's Antibullying Campaign (2012). *Ευρωπαϊκή Έρευνα για το Φαινόμενο του Σχολικού Εκφοβισμού* [e-book version]. Ανακτήθηκε 12 Μαΐου 2016 από http://www.e-abc.eu/files/1/PDF/Research/School_Bullying_Greek.pdf
- Μισεά, Ζ-Κλ. (2015, 11 Ιανουαρίου). Ποια Αριστερά; *Εφημερίδα των Συντακτών*. Ανακτήθηκε 17 Μαΐου 2016 από <http://www.efsyn.gr/arthro/poia-aristera>
- Η Ελλάδα στην 4η θέση πανευρωπαϊκά στον σχολικό εκφοβισμό. (2014, 13 Ιουνίου). Ανακτήθηκε από <http://europedirect.duth.gr/?q=node/2952>
- Λας, Κ. (2008). *Η κουλτούρα του ναρκισσισμού*. Θεσσαλονίκη: Νησίδες.
- Μόσχα, Μ. (2015). *Σχολική Βία και Σχολικός Εκφοβισμός (bullying)*. Ανακτήθηκε 10 Ιουνίου 2016 από http://www.askitis.gr/psychichealth/view/panellinia_imera_kata_tis_scholikis_vias_kai_toi_ekphovismoι
- Παπαδημητρίου, Ζ. (2010). Παγκοσμιοποίηση, οικονομική κρίση και το μέλλον των εργασιακών σχέσεων. *Σύγχρονη Εκπαίδευση, τέρχ.163*, 12-24.
- Τσόμσκι, Ν. (1999). *Οι έχοντες και κατέχοντες*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Φίλιας, Β. (2012). *Από την εξαχρείωση στην εξαθλίωση (1974-2012)*. Αθήνα: Προσκήνιο.

Abstract

Focusing on aggressors and their families, as usual, in the matter of school violence, works misleading. The programs against school violence are the commercialized expression of the treatment of a phenomenon that economic and social structures systematically produce. The paroxysmal preoccupation with the problem creates panic situations, rather strengthening than reducing the problem. All the above are elements of the broader context of modern globalized capitalism that integrates with speculative mood all the anxieties and insecurities of contemporary man and turn to advantage the radical ideals of the past in order to achieve a higher degree of control over people.

Key-words: anti-bullying programs, commercialization, self-fulfilling prophecy, pathologization of youth, structural sources

Ηλίας Δασκαλάκης

Δρ. Ψυχολογίας, Καθηγητής Κοινωνιολογίας Δ.Ε.

490 84 Μπενίτσες-Κέρκυρα

Τηλ.: 2661072485, 6971789321

e-mail: mkot22@otenet.gr